

ЗА ЕДНА АКТУАЛНА ТЕНДЕНЦИЯ НА ПИСМЕНА УПОТРЕБА НА ДИАЛЕКТИТЕ

Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Работата си поставя за цел да разгледа актуалния интерес към диалекта за създаване на писмени текстове въз основа на емпиричния материал, изложен в книгата „За нашенската литература или за новобългарските писмено-диалектни езикови форми“ от Иван Илиев и Петко Петков. Докато в литературната класика диалектът се използва като стилистично средство за постигане на комично въздействие, днес той става основа за литературно повествование. Особено се активизира създаването на литературни текстове на диалект в специализирани сайтове, блогове и социалните мрежи. Актуалността на диалекта в глобалната мрежа показва засилването на регионалното самосъзнание и разкрива значението му като фактор за самоидентификация.

Ключови думи: писмено-диалектни езикови форми, регионална литература; диалекти и литературен език.

Въведение

Сред филологическите дисциплини диалектологията се отнася към базисните и традиционните – натрупани са както теренни проучвания и записи, така и обзорни трудове. Едновременно с това предметът ѝ – диалектите на един език – все повече губи спецификите си под налягането на единната книжовна норма, което се усилва с унифициращото въздействие на средствата за масова информация, така че носителите на диалекта го примесват с актуални езикови форми и журналистически клишета. В днешната медийно-информационна среда с изнасянето на медиите в интернет и участието в социални мрежи е невъзможно да говорим за основния белег в описанието на диалектите като езиково явление, а именно тяхната териториална обособеност.

Но изследването на днешния развой на диалектите показва точно обратната тенденция: именно през блогове и сайтове тече усилена комуникация на диалект; създават се специализирани групи във Фейсбук. Наред с традиционния тип устно общуване диалектът се използва като основа на записани текстове, обикновено структурирани като разказ или анекдот, но и в строго литературни жанрове, като стихотворение. Може да се набележи тенденция за конституиране на диалекта като литературен език, което е засвидетелствано с преводите на класически или популярни литературни текстове на диалект или със съставянето на речници на съответния диалект.

Методология на изследването

Опора на предложените тук наблюдения са писмените текстове на диалект, публикувани в книжен или електронен формат, огласени в публикуваната в края на 2023 г. книга „За нашенската литература или за новобългарските писмено-диалектни езикови форми“ с автори доц. Иван Илиев и проф. Петко Петков [1]. Тръгнали от старобългаристиката, и двамата изследователи показват интерес към широк кръг проблеми от историята на българския език. Езиковедската им специализация определя особената чувствителност към актуалните прояви на езика, но картографирайки българските диалекти, те включват и редица културно-исторически и антропологически наблюдения.

Фиг. 1. „За нашенската литература“

Освен научен труд книгата е и своеобразна антология, в която са включени разнотипни текстове на писмен диалект. Систематизирайки направени наблюдения, може да заключим, че диалектът, освен че е средство за комуникация в отделни диалектни общности, чрез литературни произведения, в които е включен, получава общонационално признание. Основното аналитично понятие, с което се описват появите на диалекта в писмен текст, е „писмено-диалектни езикови форми“. Тези прояви може да се разглеждат и в по-широка рамка и в статията ще доразвием две линии, заложенни в емпиричната работа на цитираното изследване: първо, употребата на

диалекта в българската литература и издателският и читателският интерес към литературни книги с диалектизми, и второ, съизмерването на регионалното, идентифициращо се през диалекта самосъзнание с глобалния обхват на използваните медии и социални мрежи за заявяването му.

Диалектизмите в българската класическа литература и актуалното им присъствие

Употребата на диалектна реч и диалектизми в българската художествена литература като стилистично средство е изследвана и от литературната наука, и от лингвистиката. Употребата на диалектни езикови форми в литературните творби е разгледана в първия български учебник по диалектология, дело на Стойко Стойков [2]. Влизайки в литературния разказ, диалектът претърпява обработка и е стилизиран – отбелязват се отделни думи или изрази. Устният диалект се предава според писмената книжовна норма, без пълноценно предаване на фонетичните или лексикалните особености.

Включването на диалект в литературния текст не е самоцелно, а изпълнява определена художествена функция. Особено изпъква комичният му потенциал, както при шопските хуморески и поеми на Елин Пелин („Пижо и Пендо“¹) или при разказите на Чудомир². Обикновено те са изградени като монолог на герой – носител на диалекта и на заземен в делника светоглед. Чрез сказовото му саморазкриване се предава определен начин на мислене, който поставя под въпрос официално тиражираните предмети, норми и клишета.

При авторите от края на XIX век Михалаки Георгиев или Тодор Г. Влайков чрез диалекта се изтъква традиционният непроменен характер на възсъздавания свят, останал встрани от модернизационните амбиции. И при двамата автори стародавното е издигнато в култ, но също така те разкриват неспособността на човека от старото време да намери противодействие на егоистичния дух на бързо променящото се общество.³

В произведенията за селото от втората половина на XX век чрез диалекта се характеризират регионалното своеобразие и атавизмите на социалните норми и светогледа в директна или скрита опозиция със съвременното общество, както е при Йордан Радичков или Николай Хайтов.

Широкото използване на диалектна реч в произведения от началото на ХХІ век стъпва на съвсем различни основания. Диалектът е превърнат в основа на литературното повествование. Наред с полупряката реч много по-широко е застъпена формата на аз-повествование с разказвач герой, принадлежащ към определен регион. Тъй като сюжетът се възсъздава през речта му, диалектната реч става подстъп към поставяне на въпроси и преизглеждане на представите за съвременността. Макар да даваме най-обща

характеристика, нужен е детайлен анализ, доколкото при всеки отделен автор обхватът на употреба на диалект е специфичен. Независимо от това стилизацията на диалекта се оказва похват, който през последните години предизвиква широк читателски интерес и книгите се оказват високотиражни. Най-яркият пример е романът „Възвишение“ от Милен Русков (2011), получил още по-широка известност след театралната и филмовата си адаптация, както и следващият роман на автора – „Чамкория“.⁴ Голяма известност получава и сборникът „Трънски разкази“ от Петър Делчев, който е преиздаден трикратно (2006, 2014, 2019)⁵, а двукратно изданието „Северозападен роман“ от Стоян Николов – Торлака (2014, 2016) има две продължения – „Автономията??“⁶, също с две издания (2015, 2016), и „Май ше ни бъде...“ (2016).⁶ За целите на литературния разказ диалектът е стилизиран, запазен по-осезателно при Стоян Николов – Торлака и по-слабо при Петър Делчев. Във „Възвишение“ многозвучието на възрожденската епоха оживява през архаизмите, сред които изпъкват тези от черковнославянския. Диалектът присъства и в драматургията на Боян Папазов, всеки път с различна функция и с източник различни териториални диалекти.⁷

Макар речта на героите в тези творби рязко да се отличава от съвременната, много читатели са привлечени от това своеобразие и дори в разменени коментари в социалните мрежи или в устни разговори я имитират доста успешно. Много от засегнатите въпроси в тези монолози на диалект препращат не толкова към регионалната общност, колкото към ситуации или въпроси от днешния ден.

Още по-непосредствено стереотипът за диалекта като част от историческото минало е в контраст със свръхтехнологизираната ни съвременност. Както показва „Северозападен роман“, героите имат безлично всекидневие и кръжат в непроменения бит, но пък са пред телевизионния екран („да чуам кво става по свето“, с. 31) и имат интернет. Отклонението от литературния език се е оказало възможност да се заговори за противоречията в съвременната ни ситуация, за двете скорости на неуморни нововъведения и инерцията, която идва от устойчивите форми и стремежа към стабилност.

Писмено-диалектно творчество онлайн

Онлайн форматите, като блогове или постове във Фейсбук, се оказаха инкубатор на бъдещи книги и на издателския им успех. Такава непосредствена връзка може да открием при посочените по-горе романи на Стоян Николов – Торлака и блога му или при електронните публикации на стихотворения от Ангел Шеев – Шею, издадени също в стихотворни сборници.⁸ Множество блогове или групи във Фейсбук публикуват текстове на диалект, като всеки от тях е посветен на специфичен регионален говор и събира онлайн принадлежащите към диалектната общност, независимо

къде са местопребиваванията им. Прави впечатление неочакваното за глобалната медия свойско озаглавяване (срв. името на Фейсбук групата „Аз съм трънчанче“⁹).

Неизчерпаемо множество от писмено-диалектни текстове може да се открият в характерни за регионалните общности изяви, като театралните самодейни спектакли, издаването на сборници или воденето на рубрики в регионалния печат. Авторите на тези текстове не са анонимни и в книгата „За нашенската литература“ са скицирани биографиите на мнозина. Изнедадващото многообразие на изнесените в интернет писмени прояви на литературно творчество на диалект е изключително важен принос на изследването, тъй като по този начин ясно се очертава взаимовръзката между най-новите технологии и възраждането на езиковите традиции далеч отвъд териториалните граници на традиционната диалектна общност. Един от показателите за тази съвременност на диалекта е абсорбирането на актуални термини. Така английският език, на който говори днешната глобализация – *Globish*, – съвсем естествено влиза и в писмения диалект, например в заглавието на „Колтучкина Мика. The Best“ – книга на хасковски диалект от Нина Момчилова (2013).¹⁰ Авторите и авторките откликват и на най-актуалните събития, както нарежда в стих произшествие от времето на пандемията и маските Светослав Похлупков на говора в Якоруда [1, 331 – 333].

Друг важен принос, който има изнасянето на актуалните писмено-диалектни форми в интернет, е събирането на българското езиково пространство извън териториалните граници. Към това единно пространство са приобщени и българските езикови общности, установени след по-стари или нови миграции. В своите издания тези радатели на книжовността на роден език си служат с азбуката на държавата, чиито граждани са, например помаците от Северна Гърция (Южните Родопи) пишат с гръцки букви, а с буквите от турската азбука – помаците, заселили се в Турция. При говорите извън българската национална територия се наблюдава интерференция между диалекта и официалния език на приемната родина. Било в чуждоезикова среда или спрямо нормата на книжовния и литературния български, употребата на диалект изтъква своеобразието на „нашенския“ говор, но и своя, „нашенски“ начин на живот и светоглед.

Заключение: диалектологията като подстъп към културно-историческо и антропологическо изследване

Според традиционната подялба на науките диалектологията е в раздела на езикознанието. Актуалните проявления на диалекта са извън традиционния му контекст в битовата среда. Днес диалектите са познати повече в писмена форма, било като изследователски материали, било като само-

битно литературно творчество. Както се изместват от своята среда на общуване с новите средства за комуникация, така се променя и значението им за изграждането на текста. Ако се върнем към пионерните наблюдения на Стойко Стойков за значението на диалектизмите в литературата, то те са разгледани като отклонение от литературната норма и са определени като стилистично средство [2, 379]. В засвидетелстваните днес диалектописмени текстове самият диалект вече е поел доста от белезите или от лексиката на литературния език, но се възприема като пълноценна речева изява. Както при традиционните литературни употреби, диалектът запазва връзката с родното и изконното, както и комичния ефект от употребата, но освен това художествените текстове поставят социални или житейски проблеми, които произтичат от динамиката на днешния живот.

Отвъд конкретното съдържание и тематика чрез диалекта с връщането към по-архаично езиково състояние се актуализира връзката с общността. През преоткрития език, който идва от по-стари времена, създателите и читателите възсъздават пъстротата на всекидневието, както и спомена за традиционния бит. Но тъкмо чрез ултрасъвременните медии те могат да изпратят и своето послание и да заявят тази преоткрита идентичност. Връзката между традиционния културен опит и модерната информационна наситеност съвсем не е еднозначна и еднопосочна, но несъмнено при щастливата им среща се създава още едно пространство на свободно творчество и коментари.

Бележки

- ¹ Сборникът „Пижо и Пендо“ има издания от 1917, 1918, 1921, 1925, 1939 и 1944 г.
- ² Преиздавани в различни сборници през годините, наскоро разказите на Чудомир получиха пълно издание: **Чудомир**. Събрани произведения в шест тома. Съст. Яни Милчарков. Казанлък: Фондация Чудомир, Рамита, 2016.
- ³ Народническата литература създава идилични картини на патриархалното минало, като „Дядовата Славчова унука“, но разкрива също сблъсъка на патриархалния човек с модерната държава, срв. „С тебешир и въглен“ от М. Георгиев или „Ратай“ от Т. Г. Влайков; поставя във фокуса на разказа маргинални човешки съдби и герои странници.
- ⁴ Преизданията на романите на Милен Русков са:
Възвишение. Пловдив: Жанет-45, 1911, 2017, 2017.
Чамкория. Пловдив: Жанет-45, 2017, 2017.
- ⁵ Разказите на Петър Делчев излизат в три различни издателства:
Трънски разкази. Сохия: Словото, 2006.
Трънски разкази. Балканска сьюита. София: Сиела, 2013.
Трънски разкази. Балканска сьюита. София: Изток-Запад, 2019.
- ⁶ Трите първи романа на Стоян Николов – Торлака са:
Северозападен романъ. Велико Търново: Попов мост, 2014, 2016.
Автономията??? Велико Търново: Попов мост, 2015, 2016.
Май ше ни бъде... Велико Търново: Попов мост, 2016.
- ⁷ Последното издание на пиесите на Боян Папазов е:

13 преображения. Пиеси. София: Black Flamingo, 2019.

⁸ Стихотворенията на Ангел Шеев – Шею са публикувани в сайта www.napenalki.com, озаглавен „За Родопите и родопския диалект“. Книгите му са издадени в Смолян. В библиографията на книгата „За нашенската литература“ са упоменати три: „Ялате да с’ диме“ (2003), „И шуто, и рогато“ (2005) и „Усмивки... Въздишки“ (2013). Само последната книга фигурира в каталога на НБКМ: Усмивки... Въздишки. Сборник. Смолян: Принта-Ком, 2013.

⁹ „Аз съм трънчанче“: <https://www.facebook.com/groups/168556386536335>.

¹⁰ Цитираната по библиографията от изследването „Колтучкина Мика. The Best“, Хасково (2013) липсва от каталога на НБКМ, но там фигурират две други заглавия от Нина Момчилова, неупоменати в тази библиография:

Лафве и мурафети. Ут Колтучкина Мика. Хасково: Шипка прес, 2004.

Соо, ноо и я. Ут Колтучкина Мика. Хасково: ЕТ Селекта принт, 2009.

References/Литература

1. **Илев, Ив. Г., П. Д. Петков.** За нашенската литература или за писмено-диалектните езикови форми. София: Bukvitsa, 2023. 978-954-92858-8-8. https://www.academia.edu/105593052/B_11_За_Нашенската_литература_или_за_новобългарските_писмено_диалектни_езикови_форми_Предпоследна_редакция_от_14_08_2023_
[Илев, Ив. Г., П. Д. Петков. За нашенската литература или за писмено-диалектните езикови форми. София: Буквица, 2023. 978-954-92858-8-8. https://www.academia.edu/105593052/B_11_За_Нашенската_литература_ил_и_за_новобългарските_писмено_диалектни_езикови_форми_Предпоследна_редакция_от_14_08_2023_]
2. **Stoykov, S.** Dialektizmitе v ezika na hudozhestvenata literature. – V: *Balgarska dialektologiya*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 2002, s. 368 – 380. IV izd. ISBN 954-430-846-6.
[Стойков, С. Диалектизмите в езика на художествената литература. – В: *Българска диалектология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002, с. 368 – 380. IV изд. ISBN 954-430-846-6.]

За автора

Мая Горчева е доцент в УниБИТ, където води курсове по европейска култура, тексткритика, социология на литературата и др. Областите на научните ѝ интереси са модерната литература и култура, компаративистика и превод, текстова критика. Автор е на над сто статии и студии и десет монографии. Преводачка на художествени и литературни текстове и редакторка. Доктор на науките. Членува в АКСПИТ (Академичен кръг по сравнително литературознание).

За контакт с автора: m.gorcheva@unibit.bg

**ON A RECENT TREND IN THE WRITING
OF DIALECTS**

Maya Gorcheva

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The paper aims to examine the current interest in the dialect for the creation of written texts based on the empirical material presented in the book *Vernacular Literature or on the New Bulgarian Written Dialectal Language Forms* by Ivan Iliev and Petko Petkov. While in the literary classics dialect was used as a stylistic device to achieve comic effect, today it becomes the basis for literary narrative. The creation of literary texts in dialect is intensified on specialized websites, blogs and social networks. The relevance of dialect on the World Wide Web shows the reinforcement of regional consciousness and reveals its value as a factor of self-identification.

Keywords: written dialectal language forms, regional literature; dialects and literary language.

About the Author

Maya Gorcheva is an associate professor at ULSIT, where she teaches courses in European culture, textcritics, sociology of literature and others. Her research interests include modern literature and culture, comparative studies and translation, and textual criticism. She is the author of over a hundred articles and studies, and ten monographs. Doctor of Sciences in Philosophy (Esthetics).

Member of Academic Circle of Comparative Literature (ACCL).

To contact the Author: m.gorcheva@unibit.bg